

Отримано: 22 листопада 2018 р.

Прорецензовано: 20 грудня 2018 р.

Прийнято до друку: 21 грудня 2018 р.

e-mail: romnatrom@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-4(72)-37-40

Романенко Н. В., Головатюк Т. М. Лінгвокомунікативний потенціал граматичних перекладацьких трансформацій (на прикладі української інтерпретації роману С. Кінга «Під куполом»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 4(72), грудень. С. 37–40.

УДК 821.161.2(73)-3.07]:811.161.2'25

Романенко Наталія Валеріївна,

кандидат філологічних наук

Головатюк Тетяна Михайлівна,

магістрант, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ЛІНГВОКОМУНІКАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГРАМАТИЧНИХ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ РОМАНУ С. КІНГА «ПІД КУПОЛОМ»)

Стаття присвячена вивченню перекладацьких граматичних трансформацій синтаксичного та морфологічного рівня в українській інтерпретації роману С. Кінга «Під куполом». Авторами з'ясовано види трансформацій, використаних перекладачем О. Красюком, визначено найпродуктивніші перетворення, виокремлено причини появи трансформацій у цільовому тексті. Акцент зроблено на мовно-комунікативній функції граматичних трансформацій, наголошено на їх ролі у процесі реценції твору українською літературою, у подоланні типологічної розбіжності мовних систем оригіналу та перекладу та у забезпеченні успішної міжкультурної взаємодії США та України.

Ключові слова: художній переклад, граматична трансформація, С. Кінг, художня література, міжкультурна комунікація, реценція, синтаксичний рівень, морфологічний рівень.

Nataliya Romanenko,

Candidate of Philology

Tetiana Holovatiuk,

Master's Degree Student, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

LINGUISTIC AND COMMUNICATIVE POTENTIAL OF THE GRAMMATICAL TRANSLATION TRANSFORMATIONS (AS EXEMPLIFIED IN THE UKRAINIAN INTERPRETATION OF S. KING'S NOVEL «UNDER THE DOME»)

The authors of the article study of the grammatical translation transformations of the syntactic and morphological levels. The material for the investigation is taken from S. King's novel «Under the Dome» and its Ukrainian interpretation. The authors specify the concept and the typology of grammatical transformations, reveal the types of transformations used by the Ukrainian translator O. Krasiuk, analyze the peculiarities of grammatical transformations, identify the most productive ones, and highlight the reasons for their use in the target text. After the analysis of syntactic and morphological transformations (including word-formation ones), it was proven that the majority of grammar transformations (vocabulary addition, sentences combination, words rearrangement, prepositions nominalization, replacement of verbs by past participles) were caused by the communicative and receptive aspects rather than by the language ones. A great emphasis in the article is made on the functions of the grammatical transformations. The authors single out the role of every grammatical transformation in the process of unproblematic reception of S. King's novel «Under the Dome» by the Ukrainian literature, in overcoming language differences, and in successful interaction of the American and Ukrainian cultures.

Key words: literary translation, grammatic translation transformation, fiction, intercultural communication, S. King, reception, syntactic level, morphological level.

Вивчення перекладацьких трансформацій було і залишається магістральною проблемою перекладознавства, оскільки наукові досягнення у дослідженнях перекладацьких перетворень напряму пов'язані з можливістю створення адекватного перекладу, що є головним завданням будь-якого перекладацького акту. Усвідомлення того, що перекладацькі трансформації належать до базового інструментарію перекладачів-практиків, забезпечує незмінний науковий інтерес до означеної проблеми.

У попередні десятиліття провідними теоретиками (Л. С. Бархударовим, В. Н. Комісаровим, Л. К. Латишевим, Я. І. Рецкером, А. Д. Швейцером) вже з'ясовано суть та природу перекладацьких трансформацій, розроблено понятійний апарат, встановлено зв'язок між логікою та трансформаціями, розглянуто їхню типологію та здійснено класифікації перекладацьких перетворень. На сучасному етапі спостерігаємо тенденцію до звуження предмету досліджень з метою деталізації окремих наукових проблем щодо перекладацьких трансформацій. Зокрема, у галузі граматичних перекладацьких перетворень триває вивчення залежності трансформацій від типології мов оригіналу та перекладу (за вираженням граматичного значення), а саме з'ясовується, які види граматичних трансформацій домінують при перекладі з аналітичної мови на синтетичну і навпаки, при перекладі з аналітичну на аналітичну чи з синтетичної на синтетичну. Водночас з'ясовується, які складні для перекладу мовні явища цільового тексту можуть бути відтворені шляхом застосування граматичних перекладацьких трансформацій у цільовому тексті.

З огляду на вектор руху новітніх досліджень перекладацьких перетворень, актуальним є вивчення граматичних трансформацій при перекладі з англійської мови (аналітичної) на українську (синтетичну), а також з'ясування мовних та комунікативних функцій перекладацьких перетворень, що і зумовило появу нашої статті. Матеріалом дослідження слугував роман Стівена Кінга «Під куполом» та його українська інтерпретація, здійснена О. Красюком у 2011 р. Вибір цього роману об'єктом дослідження був зумовлений, передусім, часом появи твору (2009 р.) та його української версії (2011 р.), що да-

вало змогу проаналізувати найновіший мовний матеріал. Водночас аргументом на користь саме цього твору була перемога перекладу роману у Всеукраїнському рейтингу «Книжка року» в номінації «Красне письменство», підномінації «Сучасна зарубіжна проза/есеїстика/драматургія» у 2011 р.

Мета дослідження полягає у тому, щоб шляхом вивчення граматичних перекладацьких трансформацій, виявити причини їх появи, а також з'ясувати функції різних видів граматичних перетворень на мовному, текстовому чи комунікативному рівнях.

Новизна дослідження полягає в тому, що у ній вперше 1) вивчатимуться граматичні трансформації, притаманні перекладацькому стилю О. Красюка; водночас 2) вперше аналіз функціонального призначення перекладацьких трансформацій здійснюватиметься з позицій міжлітературної комунікації, а не лише мово- чи перекладознавства.

З методологічної точки зору синтезований мовно-комунікативний підхід до вивчення трансформацій сприятиме розширенню діапазону досліджень цього перекладознавчого явища.

Перекладацькі трансформації – це міжмовні перетворення з метою досягнення перекладацької еквівалентності. Це навмисні відступи від структурного та семантичного паралелізму між текстом оригіналу і текстом перекладу на користь їх рівноцінності [5, с. 89].

Вивчення перекладацьких трансформацій, зокрема і граматичних, ускладнюється відсутністю уніфікованої типології перетворень і наявністю численних підходів до класифікацій. Так, Л. К. Латишев виділяє шість типів перетворень (лексичні, стилістичні, морфологічні, синтаксичні, семантичні та змішаного виду). В той час, коли Я. І. Редкер вирізняє лише два типи трансформацій: граматичні (заміна частин мови або членів речення) та лексичні (антонімічний переклад, конкретизація, узагальнення, диференціація значень та компенсація втрат) [11, с. 32]. А дослідники І. О. Алексєєва, С. Є. Максимов виокремлюють три види трансформацій – граматичні, лексичні та лексико-граматичні [1, с. 54; 10, с. 15, 112, 225].

Різноманітність підходів спостерігається також в класифікаціях суто граматичних трансформацій. А. Д. Швейцер та Л. С. Бархударов відштовхувалися від суті процесів, які відбуваються при граматичних трансформаціях. А. Д. Швейцер виділив чотири типи: об'єднання речень, членування речення, додавання граматикалізованих одиниць, вилучення граматикалізованих елементів [13, с. 180]. Л. С. Бархударов так само виділяв чотири типи перетворень: додавання, вилучення, перестановка, заміна. Однак на відміну від А. Д. Швейцера додавання і вилучення у Л. С. Бархударова це, передусім, типи лексичних трансформацій, адже, на думку цього вченого, додавання «грунтується на відновленні при перекладі вилучених «доречних слів»», а вилучення – це пропуск «тих чи інших «надлишкових» слів при перекладі» [4, с. 190]. В той час як трансформації заміни та перестановки можуть стосуватися і лексики, і граматики. У його концепції до сфери граматичних заміни належать: заміна форм слова; заміна частин мови; заміна членів речення тобто зміна синтаксичної структури речення; а також синтаксичні заміни в складному реченні (заміна простого речення складним і навпаки; заміна підрядного речення головним і навпаки, заміна союзного типу зв'язку безсполучниковим і навпаки) [4, с. 190]. Трансформація перестановки теж може належати до граматичних перетворень, оскільки перестановкам можуть піддаватися словосполучення, речення та частини складних речень [4, с. 190].

Вивчення перекладацьких трансформацій в українській версії роману «Під куполом» базувалося на вже згадуваній класифікації Л. К. Латишевої, зокрема тої її частини, яка відповідає рівню граматики у мовній системі. Згідно з нею усі граматичні перетворення були розподілені на синтаксичні (тобто такі, що стосуються структури синтаксичних конструкцій) та морфологічні (що стосуються перетворень частин мови). За чисельністю синтаксичні граматичні трансформації значно переважають морфологічні. Найчастіше перекладач використав такі види трансформацій, як додавання, об'єднання речень (заміна простого речення складним), видалення слів, членування речень (заміна складного речення простими), зміна порядку слів, перетворення пасивних конструкцій на активні, заміни частин мови.

При перекладі роману «Під куполом» найбільш продуктивною трансформацією на синтаксичному рівні стала трансформація додавання мовних одиниць, які не змінюють змісту твору. *Dale Barbara ran for his life* [15, р. 3]. – *Дейл Барбара тікав щодуху, рятуючись від загибелі* [3, с. 20].

Причини звернення перекладача до синтаксичних трансформацій додавання криються не у відмінностях граматичних систем англійської та української мов, а у прагненні створити адекватний переклад, що максимально повно передає зміст вихідного тексту. Трансформація додавання лексики сприяє уточненню інформації та легкості розуміння цільового тексту українським реципієнтом. Так, додавання назви міста внесло уточнення при описі локації: *Here came a car from the direction of Morton, the next town to the south...* [15, р. 4]. – *З боку Моттона, найближчого міста південніше Честер Мілла, наближався автомобіль...* [3, с. 25]. Додавання прикметника «магістральний» дало змогу уникнути втрати щодо характеристика вулиці, яка в оригіналі закладена у власній назві «Main Street» («головна вулиця»), що при перекладі лише транскрибується: *Cars trundled along Main Street, flashing up winks of sun* [15, р. 1]. – *Котилися, виблискуючи на сонці, автомобілі магістральною Мейн-стріт* [3, с. 13]. Загалом граматична трансформація додавання у перекладі твору конкретизує інформацію, яка в оригіналі прихована у контексті, тому таке синтаксичне перетворення полегшує сприймання твору українським читачем і полегшує його рецепцію національною літературою.

На відміну від граматичної трансформації додавання перекладацька трансформація вилучення лексичних одиниць використовується значно рідше. Як і додавання, трансформація вилучення зумовлена не різницею граматичного ладу аналітичної та синтетичної мов оригіналу та перекладу, а викликана стилістичними чинниками. О. Красюк звертається до цього граматичного перетворення у випадках лексичного плеоназму тобто коли в межах речення наявне синонімічне дублювання лексем, приміром «*little moment* у реченні: *During the following days, as things in The Mill started going from bad to worse, he would replay this little moment in the warm October sun again and again* [15, р. 2]. – *Наступними днями, коли справи в Міллі почали з поганих переминятися на гірші, він знову й знову прокручував у голові той момент теплого жовтневого дня* [3, с. 17]. Застосування синтаксичної трансформації вилучення призводить до компресії, внаслідок якої обсяг висловлювання зменшується, а зміст передається чіткіше. Подекуди граматична трансформація вилучення дає змогу уникнути у перекладі явної тавтології: *The younger boy reached out his hand, and when the older boy took it, the younger boy started to cry* [15, р. 9]. *Менший простягнув до брата руку, і, коли той її взяв, малий почав плакати* [3, с. 45].

Перекладач активно застосовує граматичну трансформацію об'єднання речень, утворюючи при перекладі українською складносурядне чи складнопідрядне речення замість двох простих з вихідного тексту. В окремих випадках звернення до такої трансформації може бути продиктоване прагненням до більшої «текстової спаяності» [12, с. 83] і компресії: *Chester's Mill didn't look like a boot. It looked like a kid's athletic sock so filthy it was able to stand up on its own* [15, р. 6]. – *Честер Мілл не був схожим на чобіток, бо нагадував дитячу спортивну шкарпетку, до того ж таку брудну, що могла стояти сама по собі* [3, с. 33]. Прикметним видається і той факт, що О. Красюк, застосовуючи цю трансформацію, надає перевагу складно-підрядним реченням з підрядними причинами: *But this wasn't mere enjoyment. It was exhilaration* [15, р. 1]. – *І це задоволення було чимось більшим за просту насолоду, бо п'янило* [3, с. 13].

Граматична трансформація об'єднання простих речень може синтезуватися з трансформацією додавання лексичних одиниць: *As if she had recognized him, after all. That's the cook from Sweetbriar Rose, I'm almost sure* [15, р. 2]. – *Уремі-ремі, вона могла й упізнати його, подумати: «Це ж той кухар із «Троянди-Шутишни», я майже певна* [3, с. 17].

Подібно до граматичних перетворень додавання та вилучення, об'єднання речень із зміною синтаксичного зв'язку здійснюється з метою полегшення сприймання твору читачкою аудиторією.

Аналогічну функцію виконують ще два види граматичних трансформацій синтаксичного рівня – зміна порядку слів у тексті перекладу та перетворення пасивного стану дієслова на активний. *Then two things happened almost simultaneously* [15, р. 4]. – *І раптом, майже одночасно, трапились дві події* [3, с. 25] (зміна порядку слів); *She'd been called in to talk to Chief Perkin ...* [15, р. 4] – *Шеф Перкін викликав її на бесіду...* [3, с. 25] (зміна стану дієслова).

Слід зазначити, що трансформація перестановки (зміни розташування мовних елементів) стає можливою внаслідок приналежності англійської та української мов до різних типологічних груп. Побудова синтаксичних конструкцій аналітичної мови здійснюється за принципом стійкої «фіксованої» мало варіативної ієрархії. В українській мові (синтетичній) діє вільний порядок слів із тенденцією розташовувати рему (основний зміст висловлювання, нову інформацію) в кінці речення. Таким чином, синтаксис мови оригіналу спирається на лінгвістичні закони мови, в той час як синтаксис мови перекладу базується на законах комунікації.

Перекладач максимально використовує можливості довільного порядку розташування членів речення у синтетичній мові, робить логічні акценти, прагнучи повно перекодувати інформацію початкового тексту. Водночас він спрощує присудок, дає йому змогу полегшити сприймання тексту перекладу українським реципієнтом.

На відміну від перекладацьких трансформацій синтаксичного рівня, перетворення морфологічно рівня були менш чисельними. До таких трансформацій належать заміна частин мови, зміна категорій певної частини мови (числа, роду, стану, виду, часу та інші), словотворчі перетворення. Причини звернення О. Красюка до трансформації цього рівня можуть бути як лінгвістичні (відмінності мовних систем), так і комунікативні (врахування потреб адресата повідомлення (українського читача твору)).

Як зазначав Л. К. Латишев, при морфологічних трансформаціях найчастіше відбуваються заміни займенників, прикметника іменником або прислівником, заміна віддієслівного іменника дієсловом та заміна особової форми дієслова дієприкметником [8, с. 260]. Компаративний аналіз оригіналу та перекладу роману «Під куполом» доводить, що випадки номіналізації займенників в українській версії є доволі систематичним явищем. *Sometimes, especially in the last three or four months, it didn't* [15, р. 3]. – *Подаколи, особливо в останні три-чотири місяці, ліки не діяли* [3, с. 23]; *It shoved him on his way like a warm hand* [15, р. 3] – *Цей порив, неначе гарячею долонею, ще дужче підштовхнув його вперед* [3, с. 20].

Функція морфологічної трансформації номіналізації особових займенників є комунікативною і полягає у тому, щоб зміст речення був повністю зрозумілий читачеві, а роман без перешкод входив до українського літературного процесу.

Якщо трансформація номіналізації займенників спричинена комунікативними та соціолінгвістичними чинниками і належить до індивідуальним перекладацьких прагнень О. Красюка, то численні випадки перетворень артиклів є суто мовознавчим явищем, викликаним відсутністю цієї частини мови в українській морфологічній системі.

Артикль є визначником для іменника і передає таку його властивість, як «означеність/неозначеність», «узагальнення/конкретика». Ця категорія не притаманна українським іменникам, за винятком окремих випадків. Аналізуючи ці випадки при перекладах російською мовою, яка типологічно споріднена з українською, В. Н. Крупнов зауважує, що значення артиклів передається лексичними засобами, іноді порядком слів. При цьому використовуються трансформації заміни артикля іншою лексичною одиницею та опущення (вилучення) [7, с. 17]. Таким підхід притаманний для української інтерпретації роману «Під куполом». Зазвичай, артиклі замінюються займенниками: неозначений артикль – неозначеним займенником, означений артикль – вказівним займенником. *To his right and just ahead was a fallen birch* [15, р. 1]. – *Трохи попередю праворуч лежала якась повалена береза* [3, с. 15]. *That's the cook from Sweetbriar Rose* [15, р. 2]. – *Це ж той кухар із «Троянди-Шутишни»* [3, с. 17].

Особливою прикметою перекладацької манери О. Красюка є схильність до застосування трансформації заміни дієслова минулого часу на дієприслівник минулого часу. Внаслідок звернення до цієї морфологічної трансформації відбуваються зміни синтаксису речення – з'являється дієприслівниковий зворот. *The Seneca exploded over Route 119 and rained fire on the countryside* [15, р. 1]. – *«Сенека» вибухнув над шосе 119, пролившись вогняним дощем на сусідні поля* [3, с. 15].

Поява дієприслівникового звороту дає змогу здійснити перестановку комунікативних акцентів у реченні. Оскільки дієприслівниковий зворот виражає додаткову дію, вся увага переноситься на дієслово-присудок. Таким чином, трансформація морфологічного рівня викликає трансформацію на синтаксичному рівні і переакцентує висловлювання, виділяючи найголовнішу інформацію. Трансформація заміни дієслова на дієприслівник спричинена прагненнями перекладача повно передати інформацію оригіналу, забезпечити доступність тексту і, тим самим, сприяти успішному сприйняттю і засвоєнню твору в Україні.

Приналежність мов оригіналу та перекладу до різних типологічних груп надала перекладачеві додаткові можливості для адекватного перекодування змісту українською. Оскільки українська мова є синтетичною, О. Красюк використовує морфологічні трансформації, що активізують словотворчі процеси і дозволяються передати певну частку інформацію за допомогою суфіксів, приміром: *You are living the village of Chester's Mill!* [15, р. 1] – *Ви покидаєте містечко Честер Мілл!*

[3, с. 16]. *She must have crossed over the Chester's Mill town line minutes (or even seconds) before the border slammed shut* [15, р. 2]. – *Мабуть, вона перетнула межу містечка Честер Мілл за пару хвилин (а той секунд) до того, як її було замкнено* [3, с. 17]. Зменшувальний суфікс *-echk* не лише вказує на розмір Честер Мілла, але й дозволяє уніфікувати статус населеного пункту «містечко», хоча в оригіналі автор описує його двоюко «village» – «селище», «town» – «невелике місто».

Таким чином, аналіз граматичних трансформацій синтаксичного та морфологічного рівня доводить, що переважна більшість перетворень (додавання лексики, об'єднання речень, перестановка слів, номіналізація прийменників, заміна стану дієслова та заміна дієслів на дієприкметники) були спричинені не мовними, а комунікативними та рецептивними аспектами, тобто прагненням перекладача передати інформацію оригіналу доступною для сприйняття, що, у свою чергу, веде до успішного засвоєння англійського твору українською культурою. Серед згаданих граматичних трансформацій найпродуктивнішими видами перетворень виявилися трансформації додавання лексики та об'єднання простих речень у складно-сурядні чи складнопідрядні. Приналежність до різних мовних груп не викликала чисельних трансформацій, за винятком заміни артиклів, відсутніх в українській морфології. Натомість українська версія роману «Під куполом» є прикладом майстерного використання переваг, які дає переклад з аналітичної мови на синтетичну, зокрема щодо використання потенціалу нефіксованого порядку слів у реченні та потужних можливостей афіксації. Такий підхід перекладача до використання граматичних трансформацій дав можливість українській версії роману виконувати основну функцію перекладу – бути каналом міжнародної культурної комунікації.

Результати дослідження граматичних трансформацій можуть бути використані перекладачами художньої літератури у їх практичній роботі. Перспективним видається застосування лінгвокомунікативного підходу до аналізу функцій лексичних перекладацьких трансформацій.

Література:

1. Алексеева І. О. Курс теоретичної граматики сучасної англійської мови. Вінниця : Нова Книга, 2007. 328 с.
2. Бархударов Л. С. Язык и перевод. Москва: Межд. отн., 1975. 238 с.
3. Кінг С. Під куполом : [роман] / пер. з англ. О. Красюка. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2009. 1021 с.
4. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). Москва: Высш. шк., 1990. 253 с.
5. Комиссаров В. Н. Общая теория перевода : учебное пособие. Москва: «ЧеРо», совместно с «Юрайт», 2000. 136 с.
6. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. Москва: ЭТС, 2001. 424 с.
7. Крупнов В. Н. В творчій лабораторії перекладача. Москва: Вища школа, 1990. 245 с.
8. Латышев Л. К. Курс перевода : Эквивалентность перевода и способы ее достижения. Москва: Международные отношения, 1981. 248 с.
9. Латышев Л. К. Технология перевода : учебное пособие по подготовке переводчиков. Москва: ВВИ – ТЕЗАУРУС, 2001. 280 с.
10. Максимов С. С. Практичний курс перекладу (англійська та українська мови). Теорія та практика перекладацького аналізу тексту для студентів факультету перекладачів та факультету заочного та вечірнього навчання : навчальний посібник. Київ: Ленвіт, 2006. 157 с.
11. Рецкер Я. И. Перевод и переводческая практика. Москва: Международные отношения, 1974. 38 с.
12. Смирницький А. І. Морфологія англійської мови. Москва, 1989. 402 с.
13. Швейцер А. Д. Перевод и лингвистика : Статус, проблемы, аспекты. Москва: Наука, 1988. 215 с.
14. Швейцер А. Д. Теория перевода. Статус, проблемы, аспекты. Москва: Наука, 1988. 364 с.
15. King S. Under the dome. Київ: Просвіта, 2015. 1021 р.